

Rok 1848 – významný mezník v historii české chirurgie

J. Stingl¹, J. Ratajová², Z. Suchomel³, P. Malinová⁴, M. Patzelt¹, V. Musil⁵

¹Ústav anatomie 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy, Praha

²Ústav dějin Univerzity Karlovy a archiv Univerzity Karlovy, Praha

³Dětské a dorostové oddělení, Nemocnice Teplice, o. z.

⁴Klinika nukleární medicíny, Fakultní nemocnice Královské Vinohrady, Praha

⁵Středisko vědeckých informací 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy, Praha

Souhrn

Úvod: Cílem práce je vysvětlení významu některých událostí roku 1848, důležitých pro historii české chirurgie, a také stručná zpráva o pražských lékařských dizertacích z let 1832 až 1846, zabývajících se chirurgickou léčbou uskrtnutých kýl.

Metody: Studie byla provedena formou literární rešerše, při které byly studovány originální materiály z Archivu UK, Národní knihovny ČR a ze zahraničních zdrojů.

Výsledky: V roce 1848 došlo k formálnímu ukončení dlouhodobého integračního procesu, kterým se česká chirurgie stala plnohodnotnou součástí univerzitního medicínského curricula. V pražských lékařských dizertacích z let 1832 až 1846 bylo nalezeno 10 titulů, jež se zabývají anatomii, diagnostikou a terapií uskrtnutých kýl. Byla provedena jejich podrobná analýza.

Závěr: Získané výsledky přehledně ilustrují jak úspěšné završení implementace chirurgie do medicínského curricula, tak i způsoby a kvalitu konzervativního i operačního léčení uskrtnutých kýl na pražské chirurgické klinice v uvedených dekádách.

Klíčová slova: česká chirurgie – historie – rok 1848 – tehdejší léčba uskrtnutých kýl

Summary

The year 1848 – a significant turning point in the history of Czech surgery

J. Stingl, J. Ratajova, Z. Suchomel, P. Malinova, M. Patzelt, V. Musil

Introduction: The purpose of this study was to highlight the historical importance of the events of the year 1848 for Czech surgery and to provide a brief report on medical dissertations written in Prague between the years 1832 and 1846, focused on the surgical treatment of incarcerated hernias.

Methods: The study was designed as a literary search using original materials of the Archive of Charles University, the National Library of the Czech Republic, and international sources.

Results: In the year 1848 surgery became an official part of the university medical curriculum after a long process of integration. We identified and analysed ten medical dissertations on anatomy, diagnosis and treatment of incarcerated hernias, completed in the above mentioned period.

Conclusion: Our results illustrate both the successful completion of implementation of surgery into the medical curriculum, as well as the ways and the quality of both conservative and surgical treatments of incarcerated hernias between 1832 and 1846.

Key words: Czech surgery – history – the year 1848 – the then treatment of incarcerated hernias

Rozhl Chir 2019;98:462–468

doi:10.33699/PIS.2019.98.11.462–468

ÚVOD

V loňském „osmičkovém roce“ byla vzpomínána výročí celé řady událostí, velmi významných pro naši národní i státní historii. Rádi bychom se, byť s malým zpožděním, připojili k těmto reminiscencím skromným zdůrazněním faktu, že před 171 lety, v roce 1848, se přihodilo několik událostí, které patří k významným mezníkům naší chirurgie a potažmo i celé české medicíny.

Od vydání *reskriptu Ferdinanda III.* ze dne 25. dubna 1651, který určil lékařským fakultám celé monarchie za povinnost dozor nad kvalitou provozování *ranhojičství*, totiž trvalo téměř dalších 200 let, než došlo v českých zemích v roce 1848 k završení postupného pozitivního vývoje této disciplíny a její *přeměnu v plnohodnotný medicínský obor* [1,2,3].

Do řízení tohoto procesu totiž ještě významně zasáhli v průběhu 17. a 18. století především Leopold I., Karel III., Marie Terezie a Josef II., jejichž reformy a dekrety vedly nakonec k tomu, že výuka a studium chirurgie byly implementovány do curricula lékařských fakult a její prestiž se postupně dostala až na úroveň ostatních medicínských oborů. Formální podoba tohoto procesu dosáhla jednoho ze svých významných vrcholů například již v roce 1833, kdy začaly lékařské fakulty udělovat svým absolventům obojího studia odděleně tituly „*doktor chirurgie – Dr.Chir.*“ a „*doktor medicíny – Dr.Med.*“. Výuka chirurgie byla od této doby plně přičleněna k souboru předmětů vyučovaných na lékařské fakultě a od roku 1843 se stala zkouška z tohoto oboru součástí třetího rigoróza. Ke konečné konsolidaci však definitivně došlo až 15. dubna 1872,

protože teprve od tohoto dne začal být absolventům lékařských fakult udělován jednotný titul „*M.U.Dr. – medicinae universae doctor*“ [1,4,5].

Rok 1848 se do popsaného reformního procesu zapsal hned třemi významnými počiny:

- za *prvé* byla od 19. 8. 1848 v Praze a ve Vídni *zrušena výuka ranlékařů* (*Wundärzte*) [3],
- za *druhé* bylo v návaznosti na to od 2. 10. 1848 dekretem c.k. ministerstva kultu a vyučování *zrušeno studium oboru „nižší chirurgie“ na lékařských fakultách*. Od této doby byla chirurgie již trvale definována a vyučována jako jeden celistvý obor v rámci studia všeobecného lékařství;
- a konečně *třetím* a také mimořádně významným reformním krokem z této doby bylo rozhodnutí stejného ministerstva ze dne 2. 9. 1848, kterým se *zrušily promoční dizertace* [6]. Do této doby bylo totiž, byť v průběhu času s řadou zásadních změn, po přibližně dvě předchozí staletí pravidlem, že každý kandidát, aby mohl být na univerzitě promován, musel při zakončení svého studia sepsat, opublikovat a ve veřejné disputaci úspěšně obhájit *dizertační práci* – předkládání dizertací a disputace kandidátů na doktorát medicíny byly zrušeny za Josefa II. roku 1785, kdy se ale zavedlo psaní chorobopisů studenty [4], psaní dizertačních prací bylo opět zavedeno roku 1810, nicméně pro získání doktorátu z chirurgie nebyla dizertace požadována [5]. K tomuto významnému redukčnímu počínu bylo ministerstvo, kromě jiného, donuceno i protestním hnutím pražských mediků, které dosáhlo svého vrcholu v průběhu jarních revolučních turbulencí již dne 17. 4. 1848 [3].

K sepsání předkládané práce nás přivedl fakt, že jsme v rámci rutinní rešerše před časem narazili v Archivu UK na několik titulů *lékařských dizertací*, obhájených v Praze v dekadách těsně před polovinou 19. století, klinicky i teoreticky úzce svázaných s problematikou *uskřínutých tříselných kýl*. Množství i kvalita těchto literárních pramenů se nám zdály pro historii české chirurgie natolik zajímavé, že jsme se rozhodli analyzovat podrobněji jejich obsah. Domníváme se totiž, že pouze na základě takovýchto objektivních literárních údajů se můžeme nejlépe poučit o způsobu a kvalitě diagnostiky a léčby tohoto závažného onemocnění v uvedené době. Tedy onemocnění, jehož řešení bylo od starověku v rukou ranhojičů („*herniotomi, herniarum sectores*“) a teprve od začátku 19. století začalo být předmětem objektivního vědeckého zkoumání, jakož i jednou z pevných součástí rodící se klinické chirurgie.

Následující řádky proto rádi předkládáme odborné veřejnosti jako důkaz toho, na jak dobré úrovni byla a jakými konkrétními metodami v oblasti kýlních onemocnění pracovala pražská chirurgie v letech 1820–1846, tedy v době těsně předcházející éru následného impozantního rozvoje moderní chirurgie [6,7,8].

METODY

K naší práci jsme využili všechny dostupné zdroje z českých literárních fondů, a to jak tituly z moderní literatury historie naší i evropské medicíny [1–7], tak i originály z univerzitních archivních sbírek:

- Archiv UK – Pražské lékařské dizertace – viz text a Seznam použité literatury

VÝSLEDKY

Nejvýznačnější získané rešeršní poznatky lze přehledně shrnout do několika oddílů:

1. Již z přehledu pouhých názvů všech 732 zastížených lékařských dizertací z období 1609–1848 [6] lze snadno usoudit, jaké byly *stěžejní zájmové oblasti* medicíny pražské oblasti v této době. V průměru jich v těchto letech bylo věnováno asi 78 % nejruznějším tématům *vnitřního (všeobecného) lékařství* (symptomatologie, diagnostika a terapie včetně pediatrie), asi 8 % *infekčním chorobám*, 4 % *balneologii v českém regionu*, 5 % *gynekologii a porodnictví* a necelých 5 % *chirurgickým tématům*. Posledně jmenovaná oblast nás pochopitelně zajímala nejvíc, v ní pak především vše o kýlách.
2. Abychom získali celkový přehled o *české herniologické literatuře*, bylo třeba se vrátit až k Weissovi [2], který uvádí, že již *Johann Jessenius* (1566–1621) v roce 1601 ve svých „*Institutiones chirurgicae*“ nabádal k preferování konzervativních postupů při léčení uskřínutých kýl. Po něm však až za dlouhých 174 let uveřejnil v roce 1775 pražský anatom *Josef Tadeáš Klinkosch* (1734–1778, Obr. 1a) 20stránkovou práci o klasifikaci kýl [9]. Na této práci je obdivuhodné především to, že autor na velmi malé ploše soustředil citace více než 200 evropských autorů, kteří se po řadu předchozích dekád věnovali anatomickému popisu nejruznějších typů a podtypů tříselných, stehenních a ventrálních kýl. Přehled je doplněn desítkami stručných morfologických charakteristik uváděných typů kýl.
3. Paradoxem tohoto období je skutečnost, že zatímco z klinického pohledu představovaly kýly, především uskřínuté, v té době velmi závažné onemocnění, jehož chirurgické léčení vůbec nepřinášelo jednoznačně dobré výsledky [10], samotná *normální systematická anatomie celé tříselné krajiny* byla již v průběhu 18. století velmi přesně popsána a známa [11] a zůstala prakticky nezměněna až do dnešní doby. Na počátku 19. století se pohled chirurgů na speciální anatomii třísla významně zpřesnil především zásluhou prací *Franze Caspara Hesselbacha* (1759–1816, Obr. 1b) z Würzburgu [12] – i on ovšem patřil k těm, kteří u uskřínutých kýl preferovali konzervativní postup a operační řešení považovali za mimořádný výkon – v jeho citované práci z roku 1816 jsme na straně 49 například našli vyjádření, že „*Extremum incarcerationis tollendae remedium incisio est;...*“.

4. Ve stejné době již v Praze fungovala *chirurgická klinika*, kterou vedl v letech 1809–1841 profesor *Ignaz Franz Fritz* (1778–1841, Obr. 1c). Podle Weissova hodnocení [2] byl výtečný chirurg a pedagog a v Peithnerově dizertaci z roku 1819 jsme našli i velkou chválu na jeho snahy o integraci chirurgie a všeobecné medicíny [13]. Kromě toho také významně obohatil naši chirurgickou literaturu svojí prací z roku 1824 [14], ve které zřejmě poprvé a velmi objektivně prezentoval přehled pacientů ošetřovaných na pražské chirurgické klinice ve školním roce 1820.

Podle jeho zprávy klinika v tomto roce přijala k ošetření celkem 200 pacientů, mezi nimi *osm s uskřínutou kýlou*: z nich byli operováni tři (jeden zhojen, dva zemřeli na pooperační zánětlivé komplikace), zbylých pět pacientů bylo léčeno konzervativně (studené obklady, klystýry, purgantia) a jeden z nich rovněž exitoval pro celkovou slabost.

5. Z období Fritze působení nás zaujalo především šest dizertací, více či méně spjatých s kýlní problematikou (seřazené chronologicky):

a) 1832: C. Allé: „*Conspectus morborum in clinico chirurgico Pragensi anno scholastico 1831*“ [15]. Dizertace má rozsah 47 stran latinského textu a je koncipována obdobně jako předchozí Fritze zpráva [13]. Uvádí se v ní, že ve školním roce 1831 bylo na chirurgickou kliniku přijato celkem 177 pacientů, z nichž mělo 15 diagnózu uskřínuté kýly. Ve skupině osmi uskřínutých inguinálních kýl byli operováni dva pacienti, celkově byli vyléčeni čtyři a další čtyři zemřeli. Ve skupině sedmi pacientů s uskřínutou femorální hernií jich bylo operováno šest, jedna kýla byla vyléčena repozicí, zemřeli dva operovaní.

b) 1833: A. Goll: „*Synopsis morborum quorundam memoratu digniorum in clinico chirurgico tractatorum anno scholastico 1831/1832*“ [16]. Tato práce má rozsah 70 stran a je rovněž psána v latině. Vyplývá z ní, že v udaném roce bylo na klinice ošetřováno celkem 290 pacientů. Mezi nimi bylo i sedm pacientů s inkarcovanou inguinální kýlou (všichni operováni a zhojeni) a sedm s uskřínutou stehenní kýlou (rovněž všichni operováni a zhojeni).

c) 1835: J. A. Netolitzky: „*Dissertatio inauguralis medica sistens anatomiam canalis inguinalis et cruralis*“ [17]. Práce podává v 30stránkovém německy psaném textu podrobný popis anatomické pitvy tříselné krajiny a trigonum femorale, provedené na těle 30letého muže. Jsou vynechány všechny detaily z anatomie příslušných cév a nervů, práce neobsahuje jedinou literární citaci a ani o kýlách není žádná zmínka. Dizertace z pohledu tehdejší anatomie ani chirurgie nepřináší nic nového.

d) 1836: J. Baumann: „*De Nicotiana Tabaco*“ [18]. Autor (představený pod svým jménem jako „*Bohemus Graslitzensis*“) v 36stránkové latinsky napsané práci podrobně popisuje tehdejší používání tabáku a jeho farmakologických derivátů v nejrůznějších skupinách vnitřních i zevních chorob. Zdůrazněny jsou

především jeho spazmolytické a analgetické účinky. Z našeho pohledu je mimořádně zajímavá jedena-půlstránková pasáž o *použití tabákových přípravků při ošetřování abdominálních kolik* a v *konzervativní terapii uskřínutých kýl*. Autor v ní doslova píše: „... Jde-li o kýly uskřínuté, nebývali přeslavní chirurgové na rozpacích, užít tabáku v případech těžkých až smrtelných předtím, než „ozbrojenou rukou“ – arma ta manus – na kýlu sahal. A ejhle! Mnohotnými zářnými úspěchy byli přečasto ověnčeni, a tak pochvaly vyvedly tento lék ze dna na světlo světa. Heister ((1683–1758), chirurg, anatom a botanik, pracoval v Altdorfu a v Helmstadtu, zakladatel vědecké chirurgie v Německu – pozn. autorů) již dříve věřil, že mnoho herniotomií je zbytečných.“

e) 1837: G. A. Willigk: „*Die merckwuerdigen Krankheitsformen der wundaerztlichen Schule zu Prag im Jahre 1833*“ [19]. Německy napsaná dizertace má rozsah 31 stran a jejím obsahem je popis 250 pacientů, ošetřovaných na klinice v udaném roce. Z nich bylo přijato osm s diagnózou uskřínuté inguinální kýly (všichni byli operováni, čtyři zhojeni, čtyři exitovali) a pět s uskřínutou stehenní kýlou (čtyři operováni, dva zhojeni a dva exitovali; jeden pacient byl přeložen). Tento stručný výčet případů je doplněn sedmi podrobnými kazuistikami (tři pacienti s inguinální hernií, čtyři s kýlou stehenní), které velmi detailně popisují průběhy jednotlivých dnů před i pooperačního ošetřování včetně pitevních nálezů zemřelých pacientů.

f) 1839: F. Q. Plachetsky: „*De herniarum operatione radicali sec. Bonnet*“ [20]. Na 33 stránkách německy psaného textu autor představuje inovativní metodu profesora Bonneta z Lyonu, uvedenou do praxe v roce 1836. Při tomto výkonu se po repozici obsahu kýlního vaku tříselné hernie skrze něj perkutánně zaváděly tenké jehly (4–5) na 5–13 dnů, které způsobovaly lokální zánět, vedoucí nakonec k obliteraci vaku, plošnému zjizvení a k výslednému zúžení anulus inguinalis spf.

Práce referuje o souboru osmi pacientů mužského pohlaví ve věku 10–28 roků, operovaných na pražské chirurgické klinice touto metodou: všichni se úspěšně zhojili a přežili, pouze u jednoho došlo k recidivě kýly, léčené dále konzervativně. Studii doplňuje přehled devíti pacientů samotného profesora Bonneta (bez udání zdroje informací); výsledky Bonnetových výkonů lze shrnout následovně: jednalo se o pacienty mužského pohlaví ve věku 10–66 roků, u pěti došlo k recidivě kýly, jeden z nich zemřel na psoatický absces, zbývající tři zhojeni.

Velice cenný je na Plachetského práci fakt, že autor u všech pacientů podává podrobné popisy objektivních nálezů jejich kýl, průběh operací a denní přehledy jejich hojení včetně detailů o použití různých druhů léků k regulaci průběhu zánětlivého procesu. V závěru práce jsou stanoveny *kontraindikace tohoto výkonu* (vysoký věk, velikost kýly) i *jeho výhody* (jednoduché instrumentarium, snadnost výkonu). Nejsou uvedeny žádné literární prameny.

Obr. 1: Portréty chirurgů významných v českém herniologickém výzkumu i praxi

Fig. 1: Portraits of important surgeons in the Czech herniological research and practice

- a) prof. Josef Tadeáš Klinkoš
- b) prof. Franz Caspar Hesselbach
- c) prof. Ignaz Franz Fritz
- d) prof. František Piřha

6. Po smrti prof. Fritze vedl pražskou chirurgickou kliniku v letech 1843–1857 profesor *František Piřha* (1810–1875, Obr. 1d). Jeho osobnost, chirurgická zručnost, působení pedagogické i vědecké jsou v historických pramenech hodnoceny nanejvýš pozitivně. Z našeho pohledu považujeme za velmi významné, že v průběhu roku 1845 uveřejnil dvě práce, přehledně popisující terapeutické výsledky kliniky v předcházejícím školním roce 1844 [21,22].

Tyto zprávy referují o souboru 230 pacientů, z nichž mělo 21 kýlu. Z toho bylo 13 tříselných (z toho tři volné a 10 uskřinutých – u těchto pacientů byla 4x provedena úspěšná digitální repozice, 1x byla úspěšná terapie tabákovým klystýrem a v jednom případě došlo ke spontánní repozici 15. den) a osm hernií stehenních. Pět pacientů s uskřinutou inguinální kýlou bylo operováno, čtyři pacienti se zhojili, pátý exitoval.

Těsně po této dvoudílné zprávě uveřejnil Piřha ve stejném časopisu tři další články věnované diagnostice, patologii a terapii uskřinutých kýl [23,24,25]. Na celkem 103 stránkách těchto prací se autor představuje jako zkušený chirurg, velmi dobře a všestranně orientovaný v problematice uskřinutých tříselných i stehenních kýl. Jeho text je čtivý, upřímný a doplněný mnoha kazuistikami, na kterých autor plastic-

ky demonstruje jak úspěchy operační léčby (včetně vlastních variant zvyklých technik), tak i řadu úskalí, která mohou fatálně zkomplikovat tuto relativně snadnou operaci. Současně podává velmi objektivní obraz o způsobu a úrovni operačního řešení uskřinutých kýl své doby. Weiss [2] dále uvádí, že v následujících dvou letech uveřejnil Piřha ve stejném časopisu další dvě významné zprávy, a to o vlastních zkušenostech s užíváním éterové inhalace (1847) a chloroformu (1848) na pražské chirurgické klinice. Stejně pochvalně se vyjadřuje i o tom, jak úspěšně bylo za Piřhova působení zavedeno užívání kreosotu a sublimátu k ošetřování operačního pole.

7. Z intervalu několika prvních roků Piřhova pražského šéfování nás zaujaly především tři lékařské dizertace, k nimž jsme přiřadili jednu dizertaci vídeňskou:

- a) 1842: J. Schütz: „*Dissertatio inauguralis sistens chirurgiam regionis inguinalis*“ [26]. Německy psaná práce má rozsah úctyhodných 102 stran a je rozdělena na dvě části: v úvodní 23stránkové pasáži autor popisuje základní údaje o topografické anatomii třísla a definuje osm základních vrstev této krajiny, které je třeba respektovat při chirurgické preparaci. Ve druhém oddílu dizertace je prezentován velmi kvalitní a faktograficky bohatý přehled současných znalostí o diagnostice, patofyziologii a diferenciální diagnostice tříselných hernií. Text obsahuje i mnoho detailních popisů různých druhů operačních přístupů v té době v Evropě používaných, a to včetně ilustrací tehdejší diskuze o tom, zda během operace kýlní vak otevírat či ponechat uzavřený. Na závěr je uvedeno 18 citací nejvýznamnějších zmíněných autorů.
- b) 1844: J. F. Pilz: „*Dissertatio inauguralis chirurgico-practica sistens observationes circa hernias incarceratas*“ (Obr. 2) [27]. Tato dizertace (69 stran, latinsky) je velice objektivní zprávou o 18 pacientech, kteří byli ošetřováni na pražské chirurgické klinice v letech 1842–1843. Jedná se o soubor šesti mužů a 12 žen, jejichž diagnózou byla 11x tříselná a sedmkrát stehenní kýla. Operováno bylo 13 pacientů, z nichž pět exitovalo, konzervativně bylo léčeno zbylých pět a všichni přežili a byli vyléčeni. Obsahově jde o velmi kvalitní práci, která poskytuje zcela podrobné zprávy o průběhu stonání i léčení všech pacientů, jejich operační i pitevní nálezy a přehledy jejich denní terapie včetně příkladání pijavic na prekordium a klystýrů, tabákové nevyjímaje. Velmi cenné jsou i závěrečné poznámky u každého pacienta, „*Corollaria*“, které představují srovnání získaných faktů u konkrétních pacientů s tehdy platnými poznatky. Práci uzavírá soubor 29 citací z herniologické oblasti.
- c) 1844: C. Boner: „*Dissertatio inauguralis medica sistens anatomiam regionis inguinalis*“ [28]. Tato 43stránková německy psaná dizertace byla sice publikována a obhajována ve Vídni, ale byla zařazena do druhé části monografie Schmidy a Rozsivalové [5], protože kandidát pocházel z Brna („*Moravus Brunensis*“). Vzhledem k jejímu zaměření jsme se rozhodli zařadit i ji do našeho přehledu herniologické literatury, kromě jiného i pro možnost srovnání úrovně dizertací vídeňské

a pražské školy té doby. Hlavním obsahem Bonerovy práce je stručný systematický popis normální anatomie všech osmi vrstev třísla, jak byly tehdy definovány. Z morfologického pohledu nepřináší nic nového ani objeveného a nemá žádnou vazbu k tehdy aktuální klinické problematice. Za její jediný přínos lze považovat pouze to, že text je proložen citacemi 80 autorů z let 1778 až 1844, z nichž je patrné, jaká pozornost byla v této době anatomii třísla věnována, především v Anglii, Francii, Německu a v Itálii.

d) 1846: Q. Falge: „*Dissertatio inauguralis chirurgico-practica sistens observationes circa hernias incarceratas*“ [29]. Třicetistránková dizertace je psaná latinsky a jejím obsahem je v podstatě stručný výtah chorobopisů osmi pacientů, operovaných a ošetřovaných na pražské chirurgické klinice (s největší pravděpodobností pacientů z výše uvedeného Pithova souboru). Ve svém souhrnu představuje tato zpráva neobyčejně detailní popis tehdejšího způsobu ošetřování, od popisu status praesens při příjmu pacienta po detailní popis pooperační léčby až do dne jeho propuštění.

8. Z údajů, které byly k dispozici ze zpráv Fritze [14] a Pithy [21,22], a z několika dizertací [15,16,19] jsme mohli soustředit objektivní kvantitativní údaje, cenné především proto, že pocházejí z jednoho pracoviště, a ilustrují tak základní obrysy chirurgické péče v oblasti inguinálních a femorálních kýl na pražské chirurgické klinice v intervalu let 1820–1846 (Tab. 1). Z tabulky je na první pohled patrné, že pacienti s diagnózou uskřínutých kýl představovali z ročního průměru kolem 230 na kliniku přijatých pacientů pouze asi 4–9 % ošetřených případů. Z této skupiny pacientů s diagnózou uskřínuté kýly jich bylo v průměru operováno kolem 52 % [14,15,19,21]. Jak nesnadná a obtížná byla u těchto diagnóz a v této době práce chirurgů, dokládá přehled počtů provedených výkonů, provázených, bohužel, ve většině let i dosti vysokou letalitou.

Obr. 2: Příklad titulní stránky pražské lékařské dizertace: J. F. Pilz, 1844

Fig. 2: Example of the title page of a medical dissertation written in Prague: J. F. Pilz, 1844

Tab. 1: Přehled léčebných výsledků pražské chirurgické kliniky v oblasti tříselných a stehenních kýl v letech 1820–1846
 Tab. 1: Overview of therapeutic results of the Prague Surgical Department in the area of inguinal and femoral hernias in the years 1820–1846

Rok	Autor	Pacienti celkem	HE			Operace			Konzervativní terapie		Exitus	
			celkem	inguinální	femorální	celkem	inguinální	femorální	inguinální	femorální	operace	konzervativní terapie
1820	Fritz	200	8	-	-	3	-	-	5	-	2	1
1832	Allé	177	15	8	7	8	2	6	6	1	4	2
1833	Goll	290	14	7	7	14	7	7	-	-	4	-
1837	Willigk	250	13	8	5	12	8	4	-	1	4	1
1839	Plachecky	-	8	8	-	8	8	-	-	-	-	-
1844	Pilz	-	18	11	7	13	-	-	-	-	5	-
1845	Pitřha	230	21	13	8	5	5	-	8	8	-	1
1846	Falge	-	8	7	1	5	4	1	2	-	1	-

DISKUZE

Získané výsledky považujeme za významné především ve dvou ohledech:

- především, pokud se týče množství a kvality lékařských dizertací, je zcela zřejmé, že v posledních dvou dekádách jejich existence byly jako plnohodnotné přijímány k obhajobě pro titul „doktor medicíny“ i ty, jejichž témata byla vysloveně chirurgická, případně klinicko-anatomická s vazbou na chirurgii třísla. I tento fakt svědčí pro postupně sílící a nakonec i dominující integrační tendence ve vztahu chirurgie k ostatním medicínským disciplínám ve čtyřicátých až padesátých letech 19. století;
- a dále: jak je patrné z tabelárního přehledu, je zcela evidentní, že po celé zachycené čtvrtstoletí (tj. 1820–1846) nedošlo na pražské chirurgické klinice v léčení obou druhů kýl k žádné výrazné změně ani k lepšímu, ani k horšímu. Domníváme se, že tato dlouhodobá stagnace byla zapříčiněna především tím, že tehdejší chirurgie, ačkoli měla k dispozici jak zcela perfektní morfologický korelát, tak znalosti základních obrysů patologie, patofyziologie i operační techniky inguinálních a femorálních hernií, dosáhla svých hraničních možností již ve dvacátých letech 19. století. Tuto nepřekročitelnou bariéru totiž v té době představovala naprostá absence dvou základních faktorů, které byly nezbytné pro další úspěšný rozvoj oboru, a to spolehlivě fungující metody anestezie a znalost zásad antiseptiky a aseptiky.

Přitom nelze pominout, že ačkoli byly ke konci popisovaného období postoje pražských chirurgů vysloveně vstřícné jak k novým operačním technikám [20], tak například k zavádění éteru a kreosotu (Piřha, podle Weise [2]), faktické možnosti k jejich široké systémové aplikaci ještě nenastaly...

To bylo také hlavní příčinou toho, že přes všechna úsilí tehdejší chirurgové nemohli ve svém oboru dosáhnout lepších výsledků – tento stav můžeme ilustrovat například i slovy jiného významného pražského chirurga, profesora Vincenze Krombholze (1782–1843), který ve své publikaci o vnitřních kýlích při popisu absence možnosti operativního řešení řady z nich prostě odevzdaně konstatoval, že: „*Die Heilung liegt leider ausser den Grenzen der Kunst!*“ [30].

Navzdory všem uvedeným nesnázím je však třeba vyzdvihnout neskutečnou vytrvalost, kterou po řadu staletí celé generace chirurgů věnovaly snaze o zlepšení operačního léčení tohoto svízelného onemocnění. Kromě jiného o tom svědčí i stovky citací evropských autorů v našem souboru dizertací. Je jenom škoda, že citované práce nebyly většinou provázeny obrazovou dokumentací a soustřeďovaly se výhradně na písemné popisy – viz například ještě práce Piřhovy [23,24,25]. Ve studované literatuře jsme našli dvě ilustrované práce, a to práci Harnische (demonstrace tzv. „*punctum aureum*“ čili nejvhodnějšího místa k začátku inguinální herniotomie) [31] a Hesselbachovu (část

herniotomického instrumentária) [12]. Nelze vyloučit, že i jiní autoři použili ve svých publikacích potřebné ilustrace. My jsme však v našem „pražském“ souboru takové nenalezli a podrobné pátrání po obdobných případech daleko překračuje, bohužel, rámec naší práce.

Vrátíme-li se ke konci našeho příběhu, tedy ke konci první poloviny 19. století, můžeme nakonec konstatovat, že teprve až další dekády vnesly do chirurgie tolik potřebný pokrok v podobě mnoha úžasných nových poznatků. V té době však už byla éra ranhojičství, nižší a vyšší chirurgie, stejně jako lékařských dizertací dávnou historií. Přesto bychom ale na ni neměli zapomínat, stejně jako bychom si měli zachovat pocit úcty a obdivu k jejím tehdejším představitelům, k jejich znalostem, umění i odvaze...

ZÁVĚR

Předkládané výsledky lze považovat za přínosné zejména proto, že pomáhají zpřesnit a doplnit obraz období třicátých až padesátých let 19. století, které bylo vrcholem postupné přeměny naší chirurgie v plnohodnotný medicínský obor. Hodnocené lékařské dizertace pak představují velice kvalitní a bohatý zdroj vybraných informací o tehdejšímu statu quo v diagnostice i v terapii kýl v prostředí pražské chirurgické kliniky. Tyto zprávy jsou cenné nejen z pohledu kvantitativního, ale také po kvalitativní stránce, protože v desítkách prezentovaných kazuistik detailně popisují terapeutické postupy, provádějí jak případy operovaných, tak i konzervativně léčených uskrínutých kýl. V širším kontextu tím velice dobře ilustrují i kvalitu a úroveň tehdejší farmakoterapie v chirurgické oblasti.

Konečně nelze pominout ani skutečnost, že pražské lékařské dizertace ve svém celku představují neobyčejně bohatý, perfektně zdokumentovaný (a snadno dostupný!) autentický materiál, ilustrující historický vývoj i všech ostatních medicínských oborů od začátku 17. až do poloviny 19. století, stejně jako jejich aktuální priority v jednotlivých časových obdobích. Z pohledu historie medicíny tak trvale zůstávají zdrojem neobyčejně užitečných informací.

Poděkování:

Jeden z autorů (J. S.) by rád vyjádřil touto cestou svoje poděkování svým významným učitelům, kteří jej dlouhodobě a trpělivě vedli k problematice klinické anatomie třísla a předestřeli mu chirurgii jako fascinující obor současnosti, a to prim. MUDr. Zdeňku Kumstátovi, prim. MUDr. Václavu Novákovi, CSc., prof. MUDr. Aleši Podzimkovi, CSc., a prof. MUDr. Jindřichu Šeborovi, CSc. Autoři dále děkují paní Miroslavě Plecité ze Střediska vědeckých informací 3. LF UK za velmi kvalitní vyhledání archivní literatury.

Konflikt zájmů

Autoři článku prohlašují, že nejsou v souvislosti se vznikem tohoto článku ve střetu zájmů a že tento článek nebyl publikován v žádném jiném časopise.

LITERATURA

- Svobodný P, Hlaváčková L. Dějiny lékařství v českých zemích. Praha, Triton 2004.
- Weiss V. Dějiny chirurgie v Čechách. Praha, Karolinum 2007.
- Šváb J. a kol. Kapitoly z dějin chirurgie v českých zemích. Praha, Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum 2016.
- Beránek K, Čornejová I. a kol. Dějiny Univerzity Karlovy. II, 1622–1802. Praha, Univerzita Karlova 1995.
- Havránek J. Dějiny Univerzity Karlovy. III, 1802–1918. Praha, Univerzita Karlova ©1997.
- Schmid L, Rozsivalová E. Pražské lékařské disertace. Acta Universitatis Carolinae, Medica 6, 1957.
- Michalský R, Pafko P, Satinský I. Operační léčení tříselné kýly. Praha, Grada Publishing 2000.
- Rehn E. Die Radikaloperation der indirekten Leistenbrüche. In: Bier A, Braun H, Kümmel H. Chirurgische Operationslehre. 7. Aufl., Band V. Leipzig, Johann Ambrosius Barth Verlag 1957:25–66.
- Klinkosch JT. Dissertationes medicae selectiores pragenses. Vol. I. Pragae et Dresdae, Apud Georgium Conradum Walther 1775.
- Monroe A. et al. Sämtliche Werke praktischen und chirurgischen Inhalts. Leipzig, M. G. Weidmanns Erben und Reich 1782.
- Hildebrandt G. F. Lehrbuch der Anatomie des Menschen (Vol. 4), Braunschweig: Verl. D. Schulbuchhandlung 1792.
- Hesselbach FC. Disquisitiones anatomico-pathologicae de Ortu et Progressu Herniarum inguinalium et cruralium. Wirceburgi, e Bibliopolio Staheliano 1816.
- Peithner FE. Ueber die Vereinigung der Medicin und Chirurgie. Dissertatio inauguralis medica. Prag 1819.
- Fritz IF. Übersicht der im Schuljahre 1820 auf der chirurgischen Klinik zu Prag behandelten Kranken. In: Beobachtungen und Abhandlungen aus dem Gebiete der gesammten praktischen Heilkunde, 4. Band. Wien, Verl Carl Gerold. 1824:122–42.
- Allé C. Conspectus morborum in clinico chirurgico Pragensi anno scholastico 1831. Pragae, Typis M. I. Landen 1832.
- Goll A. Synopsis morborum quorundam memoratu digniorum in clinico chirurgico tractatorum anno scholastico 1831/1832. Pragae, Typis Filiorum Theophili Haase 1833.
- Netolitzky JA. Dissertatio inauguralis medica sistens anatomiam canalis inguinalis et cruralis. Pragae, Typis Archiepiscopalius, apud Josepham Viduam Vetterl, dirigente Wenceslao Špinka 1835.
- Bauman J. Dissertatio inauguralis medica de Nicotiana Tabaco. Pragae, Typis Archiepiscopalius, apud Josepham Viduam Vetterl, dirigente Wenceslao Špinka 1836.
- Willigk GA. Die merckwuerdigen Krankheitsformen der wundaerztlichen Schule zu Prag im Jahre 1833. Prag, Gedr. bei Gottlieb Haase Söhne 1837.
- Plachetsky FQ. De herniarum operatione radicali sec. Bonnet dissertatio inauguralis chirurgica. Pragae, Typis Catharinae Geržabek 1839.
- Piřha F. Bericht über die Leistungen der Prager chirurgischen Klinik im Studienjahre 1844. Vierteljahrschr prakt Heilk 1845;1:50–73.
- Piřha F. Bericht über die Leistungen der Prager chirurgischen Klinik im Studienjahre 1844. Vierteljahrschr prakt Heilk 1845;1:1–45.
- Piřha F. Ein Beitrag zur Diagnostik und Pathologie der eingeklemmten Hernien. Vierteljahrschr prakt Heilk 1845;1:48–91.
- Piřha F. Beiträge zur Pathologie und Therapie eingeklemmter Brüche. Vierteljahrschr prakt Heilk 1846;3:88–121.
- Piřha F. Beiträge zur Therapie eingeklemmter Hernien. (Schluss.) Vierteljahrschr prakt Heilk 1846;3:163–90.
- Schütz J. Dissertatio inauguralis sistens chirurgiam regionis inguinalis. Pragae, Typis M. I. Landau 1842.
- Pilz JF. Dissertatio inauguralis chirurgico-practica sistens observationes circa hernias incarceratas. Pragae, Caes Reg Aulica Typographia Filiorum Theophili Haase 1844.
- Boner C. Dissertatio inauguralis medica sistens anatomiam regionis inguinalis. Vindobonae, Typis Caroli Ueberreuther 1844.
- Falge Q. Dissertatio inauguralis chirurgico-practica sistens observationes circa hernias incarceratas. Pragae, Typis Catharinae Geržabek 1846.
- Krombholz V. Beobachtung zweier Fälle von inneren Brüchen. Beiträge zur gesammten Natur-Heilwissenschaft 1838;290–303.
- Harnisch JA. De gravissima herniarum specie, entero-epiplocele. Halae Magdeburgicae: Typis Joannis Christiani Hende-
lii 1749.

PhDr. Vladimír Musil, Ph.D.,
Středisko vědeckých informací 3. LF UK
Ruská 87
100 00 Praha 10
e-mail: vladimir.musil@lf3.cuni.cz

Copyright of Surgical Review / Rozhledy v Chirurgii is the property of Czech Medical Association of JE Purkyne and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.